

R. D. Laing

AZ ÉN ÉS MÁSOK

A sorozat további kötetei

A meghasadt én

Az élmény politikája

Bölcsek, balgák, bolondok

R. D. Laing

AZ ÉN ÉS MÁSONK

A fordítás alapja:

R. D. Laing: *Self and Others*.

Authorised translation from the English language edition published by Routledge,
a member of the Taylor & Francis Group. All rights reserved.

© R. D. Laing, 1961, 1969

Fordította © Garamvölgyi Andrea, 2017

Lektorálta: Mersdorf Anna

Szerkesztette: Orosz Ildikó

Borító: Lobotworks

HVG Könyvek

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Tanács Eszter

ISBN 978-963-304-439-1

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni,
adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikusan,
fényképes úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2017

Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Belívterv és nyomdai előkészítés: Molnár Zsuzsa

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben, 2017-ben

Felelős vezető: Balla László, az igazgatóság elnöke

*„Ki tud kimenni a házból, ha nem az ajtón át?
Hogy van akkor, hogy a helyes úton senki sem jár?”*

Konfuciusz

TARTALOM

Előszó az eredeti kiadáshoz	9
Előszó a második kiadáshoz	11

I. rész: A személyközi tapasztalás módjai

1. Fantázia és tapasztalás	16
2. Fantázia és kommunikáció	36
3. Színlelés és rejtőzködés	50
4. A tapasztalás ellenpontja	62
5. A halál hidege	79

II. rész: A személyközi viselkedés formái

6. Komplementer identitás	94
7. Megerősítés és elutasítás	115
8. Összejátás	127
9. Hamis és tarthatatlan helyzetek	149
10. Attribúciók és utasítások	182

Függelék

A kétszemélyes perspektívák jelrendszere	216
Köszönetnyilvánítás	225
Jegyzetek	227
Felhasznált és ajánlott irodalom	235
Név- és tárgymutató	241

ELŐSZÓ AZ EREDETI KIADÁSHOZ

A következőkben kísérletet teszek arra, hogy különböző személyeket egy adott társadalmi rendszerben vagy személyes kapcsolati rendszerben mutassak be, azzal a céllal, hogy megértsem, hogyan és milyen módokon befolyásolják az egyes emberek azt, ahogyan mások önmagukat érzékelik; és hogyan alakulnak a személyek között a különféle interakciók. Egy ilyen rendszerben minden szereplő hozzájárul a másik kiteljesedéséhez vagy pusztulásához.

Ez a könyv különféle – elsősorban, de nem kizárólag pszichózisban érintett házastársi és családi – interakciókkal kapcsolatos kutatásaim eredménye, melyeket a Tavistock Intézetben, valamint a Tavistock Klinikán folytattam. Szeretnék köszönetet mondani az említett intézményeknek, amiért minden szempontból támogatták és segítették a munkámat.

A kézirat születésének utolsó szakaszában nagy segítségemre volt a pszichiátriai kutatásokat támogató alap, a Foundations Fund for Research in Psychiatry ösztöndíja, amelyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

Szerzőként sokat merítettem több olyan szakirodalmi forrásból, amelyekről kevés szó esik a szövegben – ezek közt vannak

pszichoanalízissel foglalkozó művek, elsősorban Fairbairn, Melanie Klein, Bion, Winnicott, Rycroft, Erikson és Marion Milner írásai; analitikus pszichológiai művek; valamint a kommunikáció, a személyészlelés és a családi folyamatok témakörében végzett amerikai kutatások.

Az elmúlt két évben a könyv anyagának nagy részét alaposan átbeszéltem a kollégáimmal és barátaimmal. Közülük is szeretnék külön köszönetet mondani dr. Karl Abenheimernek, John A. Ambrose-nak, dr. John Bowlby-nak, dr. David Coopernek, dr. Aaron Estersonnak, dr. Marie Jahodának, dr. Peter E. S. Lomasnak, dr. Andrew E. P. Michellnek, Marion Milnernek, John Romano professzornak, dr. Charles Rycroftnak, dr. Dennis Scottnak, dr. Paul Senftnek, dr. John D. Sutherlandnek, dr. Donald W. Winnicottnak; valamint kutató kollégáimnak, dr. A. Russell Leenek és Herbert Phillipsonnak. Dr. Lee most fejez be egy monográfiát „A skizofrénia és a családi kapcsolatok” címmel.

London, 1961. június

R. D. Laing

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Könyvem eredeti kiadását alaposan áttanulmányoztam, de érdemi változtatásokat nem tettem. Ahogy akkor, úgy most is az a célom, hogy megpróbáljam egységes elméletbe fűzni a tapasztalást és a viselkedést, hiszen a való életben ezek elválaszthatatlanul összefonódnak. Könyvem megírása óta is jellemző, hogy e kettőt szétválasztják egymástól az elmélet szintjén. Ezzel szemben az utóbbi néhány évben viszonylag kevesen törekedtek arra, hogy személyes szinten is megértsék és értelmezzék az emberek közti kapcsolatokat.

Remélem, a művelt olvasót nem zavarja meg, hogy a „fantázia” szót én különösen szűk értelemben használom. Egy másik tanulmány kellene annak áttekintéséhez, milyen sokféle értelemben fordul elő ez a kifejezés a nyugati gondolkodásban, vagy akár a pszichoanalízisben. A Freud által használt „tudattalan fantázia” fogalmát Laplanche és Pontalis¹ már elemzően bemutatta.

A tudattalan fantázia fogalma felvet néhány rejtélyt, melyek egy része megoldható a mentális leképezés elméletének bevezetésével. Ennek mikéntjét nemrég felvázoltam.²

A lényeg röviden, hogy ha A halmazból az x elemet leképezzük B halmaz y elemére, és a műveletet – projekciót vagy leképezést

– $\emptyset$ -nak nevezzük, akkor y az x képe $\emptyset$ alatt. A $\emptyset$ egy függvény, amelyben y az x $\emptyset$ -értékét veszi fel. Johnny a nagyapja képe. Az egyik kapcsolathalmaz leképezhető egy másik kapcsolathalmazra, és az egyik halmaz elemei leképezhetők önmagukra. Ezt itt és most nincs mód kifejtteni, de talán elegendő megemlíteni, hogy számomra ez a képlet tisztázni látszik a fantázia szó kettős értelmét, méghozzá a következők szerint: megkülönböztetjük a fantázia „tartalmát” a fantáziától mint „működésmódtól”, „függvénytől”. Mint működésmód, a fantázia azonosnak tekinthető a leképezés műveletével, amely történhet a tapasztalás bármely értelmezési tartományából a tapasztalás bármely értékészletére. Számomra az is elképzelhetőnek tűnik, hogy a valóságban soha nem tapasztalt vágyakat (ösztönöket) képezzünk le tapasztalatokra, méghozzá úgy, hogy az így leképezett tapasztalati értékészlet $\emptyset$ (fantázia)-értéket vesz fel. Az az elképzelés pedig, hogy adott személy észre sem veszi, hogy tapasztalatának ez a területe ilyen $\emptyset$ -értéket vesz fel, általános elnevezés szerint magának a fantáziának a tudattalan „tartalma”.

London, 1969. május

R. D. Laing

1.

FANTÁZIA ÉS TAPASZTALÁS

Cselekedetekről és tapasztalatokról szólva jobbára az „emlékeinkben”, az „álmainkban”, a „képzeletünkben” és a „valóságban” megélt élményeket értjük. Egyes pszichoanalitikusok szerint ezenkívül létezik még egy kategória: a „tudattalan fantáziában” szerzett tapasztalatok. De vajon a tudattalan fantázia tényleg a tapasztalás egy módja vagy típusa? Ha az, akkor némiképp más, mint a többi. Ha pedig nem az, akkor mi egyéb, mint pusztán képzelet?

A pszichoanalízis téziséét így lehetne megfogalmazni: a tudattalan fantázia léte *nem bizonyítható* annak, aki érintettként elmerült benne. A tudattalan fantáziáról csak akkor derül ki, hogy fantázia, miután az ember kilépett belőle. Ez a megfogalmazás azonban – akárcsak a többi – rengeteg problémát vet fel. A helyzetet nehezíti, hogy a tudattalan fantázia fogalmával eddig vajmi keveset foglalkoztak egzisztencialista és fenomenológiai szempontból. Mégsem maradhat ki egyetlen olyan átfogó beszámolóból sem, amely az emberi kapcsolatok témakörével foglalkozik.

Susan Isaacsnek a fantázia természetét és funkcióját vizsgáló tanulmánya^{1,2} remek kiindulópontként szolgál. Azért választottam a pszichoanalízis fantáziaelméletének ezt a változatát, mert

ez a munka ma sem vesztett érvényességéből, nem haladta meg a kor, és mert Isaacs a fantáziát, egyebek mellett, a *tapasztalat egy módjának* tekinti.

I.

Isaacs azt állítja, hogy őt leginkább „a »fantázia« definíciója foglalkoztatja; vagyis az, hogy melyek azok a *tények*, amelyeket a »fantázia« kifejezés használata segít nekünk beazonosítani, rendszerezni és más fontos tényekhez kapcsolni”.³

Érveit a következőképp foglalja össze:

(1) A pszichoanalitikus gondolkodásban a fantázia fogalma idővel egyre több mindent fedett le. Ezért ma már pontosítani és egyértelműen bővíteni kell a fantázia definícióját, hogy minden releváns tényt tartalmazzon.

(2) Az itt kifejtett nézet szerint:

(a) A fantáziák adják a tudattalan mentális folyamatok elsődleges tartalmát.

(b) A tudattalan fantáziák elsődlegesen testi irányultságúak, és a tárgyak iránti ösztönös vonzódást jelenítik meg.

(c) Ezek a fantáziák elsősorban a szexuális és romboló ösztönök pszichikai megtestesülései. A fejlődés korai szakaszában védelmi, vágyteljesítő és szorongásos tartalommal is megtelnek.

(d) A Freud által javasolt „hallucinatorikus vágyteljesítés”, valamint az általa használt „elsőleges azonosulás”, „introjekció” és „projekció” jelenti a fantázialét alapjait.

(e) A külső tapasztalások révén a fantáziák egyre kifinomultabbá válnak, és felszínre kerülhetnek, de a puszta létükhöz nincs szükségük efféle tapasztalatokra.

(f) A fantáziákhoz nincs szükség szavakra, bár bizonyos körülmények között szavak formájában is kifejeződhetnek.

(g) A legkorábbi fantáziák érzetek formájában jelentkeznek, később plasztikus képekként és dramatizált jelenetekként.

(h) A fantáziáknak egyaránt vannak pszichés és testi hatásai; például konverziós tünetek, testi tulajdonságok, az adott személy karaktere és személyisége, neurotikus tünetek, gátlások és szublimációk.

(i) A tudattalan fantáziák hozzák létre az operatív kapcsolatot az ösztönök és az egoműködések között. Ha részletesen is megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy minden egoműködés fantáziákon alapszik, amelyek végső soron ösztönös késztetésekből erednek. „Az ego az id egyik elkülönült része.” A „működés” általános, elvont fogalom, amelyet olyan mentális folyamatok leírására használunk, amelyeket az egyén tudattalan fantáziaként él meg.

(j) Az embernek ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjon a valósághoz és képes legyen a reális

gondolkodásra, szüksége van a párhuzamosan futó, tudattalan fantáziák támogatására. Ha megfigyeljük, hogy a gyerekek milyen módokon fedezik fel és ismerik meg a külvilágot, jól láthatjuk, hogyan járul hozzá ehhez a tanulási folyamathoz a fantáziájuk.

(k) A tudattalan fantáziák egész életünket végigkísérik, és folyamatos hatással vannak ránk. Ez a normális és a neurotikus emberekre egyaránt igaz, a különbség abban áll, hogy milyen jellegűek a domináns fantáziák, milyen vágyak és szorongások társulnak hozzájuk, illetve ezek milyen kölcsönhatásban vannak egymással és a külső valósággal.⁴

A „fantázia” kifejezéssel bizonyos tények sorozatára utalunk. Kérdés, hogy ezek a tények mely *tartományba* esnek. Tapasztalati tények? Részei-e az én tapasztalataimnak? Vagy csak a tiédnek? Egybeesnek-e a rólad szerzett tapasztalataimmal, de a saját magadról szerzett tapasztalataiddal nem? Olyan tények, amelyeket nem tapasztaltam meg, csak más tapasztalataimból következtettem a létezésükre? Tőlem származnak és velem kapcsolatosak? Vagy tőlem származnak és rólad szólnak? Vajon a fantáziák valahová az én és mások tapasztalati körébe esnek, vagy azon kívülre, bár abból következő? A fantáziák dramatikus jelenetek formájában mutatkoznak meg. Ez meg mit jelent? Vajon a dramatikus jelenetek megtapasztalhatók fantáziaként? Kinek a fantáziájaként? És ki tapasztalhatja meg?

Isaacs tanulmánya legfőképp az *én másokról* alkotott ún. következtetéseiével foglalkozik. Tapasztalatom szerint az én nem közvetlenül tapasztalja meg mások tapasztalásait. Az egyén

számára elérhető, másokkal kapcsolatos tények forrása a többiek azon cselekedetei, amelyeket az én megtapasztal.

A másokat szemlélő én nézőpontjába helyezkedve Isaacs a többiek cselekedeteinek megtapasztalásából következtet arra, hogy nekik milyen tapasztalataik vannak.

A felnőtt kikövetkezteti, mit élhet meg a csecsemő. Hisz a csecsemő elmondani nem tudja. A felnőtt a kisbaba viselkedéséből következtet arra, hogy vajon a felnőtt és a csecsemő számára egyaránt mindennapos helyzetet a baba ugyanúgy, vagy tőle, a felnőttől teljesen eltérően tapasztal-e meg.

Isaacs a következőt állítja: „Van elképzelésünk arról, hogy az ember életének legelső éveiben milyen, és hogyan működik a fantázia, de ez teljes egészében következtetések alapján, sőt a későbbi életkorokban is csak következtetésekre hagyatkozhatunk. A tudattalan fantáziák sem megfigyelhetők – csak kikövetkeztethetők. A pszichoanalízis teljes módszere is főként következtetett információkon alapul.”⁵

Ha következtetések akarunk lenni, akkor nincs más választásunk, mint továbbra is fenntartani, hogy az énnel a mások tapasztalatairól szerzett ismeretei – legyenek bár tudatosak vagy tudattalanok – minden életkorban, mindkét fél számára, teljes egészében következtetések alapján; ahogyan azt második mondatában Isaacs is leszögezte a tudattalan fantáziákkal kapcsolatban. Mivel Isaacs szerint a fantáziák „belső”, „mentális” események, az én számára csakis a saját fantáziái érhetők el *közvetlenül*. A másik csak *következtethet* a létezésükre. Az az elgondolás, miszerint „az elme”, „a tudattalan” vagy „a fantázia” a személyen belül helyezkedik el, és *ebben az értelemben* mások számára elérhetetlen, messzemenő hatással van a pszichoanalízis egészének elméletére és gyakorlatára.

Isaacs nem egyszerűen a képzelgésről, az álmodozásról, az ábrándozásról, de a „tudattalan fantáziáról” is kétféle következtetést von le, a saját maga szempontjából: ilyenkor következtet valamire a másik tapasztalatával kapcsolatban, és arra következtet, hogy ez olyasvalami, aminek a másik nincs tudatában. Ez látszólag azt jelenti, hogy van a tapasztalásnak egy *külön* típusa, valamint egy konkrét „tartalma”, amelyről a másik – aki a nevezett tapasztalót megélte – (talán) mit sem tud. Az én számára nem szükséges, hogy következtetéseit a másik „tanúvallomásával” hitelesítse.

Amikor az én az analitikus, a másik fél pedig a pszichoanalízis alatt álló személy, akkor a személy (az analitikus) a következőt gondolja:

A páciens szemében, a páciens érzései szerint a pszichoanalitikus személyisége, viselkedése, szándékai, sőt még a neme és a külső tulajdonságai is napról napra (vagy akár egyik pillanatról a másikra is) változnak – aszerint, hogy hogyan változik a páciens belső élete (függetlenül attól, hogy ezeket a változásokat a szakember megjegyzései vagy egyéb, külső történések váltják ki). Vagyis a páciens kapcsolata az analitikussal szinte teljes mértékben tudattalan fantázia.⁶

A személy a másik viselkedéséből arra következtet, hogy a viselkedésének van egy nem tudatos „jelentése”, ebben az értelemben, a másik nem „látja” vagy nem „veszi észre”, mit üzennek a cselekedetei.

Az analitikus ekkor azt mondja: „A páciensen eluralkodott egy *tudattalan* fantázia.”